

Salamiin kuninkaat: Runebergin testamentti?

J. L. Runebergin *Kungarne på Salamis (Salamiin kuninkaat)* on herättänyt tutkijoiden mielenkiintoa ennen kaikkea siksi, että se jäi runoilijan viimeiseksi suurtyöksi ja ilmestyi kauppoihin vain pari päivää ennen hänen traagista halvaantumistaan joulukuussa 1863. Tästä syystä se on saanut henkisen testamentin luonteen. Tosiasiassa Runeberg oli luonnostellut näytelmäänsä jo 1840-luvun alkupuolella ja kirjoittanut silloin kolme sen viidestä näytöksestä. Mikäli työ olisi valmistunut samalla vuosikymmenellä kuin *Jouluilta, Nadeschda, Kuningas Fjalar* ja *Vänrikki Stoolin tarinoiden* ensimmäinen nide, siitä olisi mitä ilmeisimmin tullut sisällöltään ja sanomaltaan toisenlainen. Kahdenkymmenen vuoden välivaihe muutti tuntuvasti Suomen yhteiskunnallisia ja valtiollisia oloja, samoin runoilijaa itseään. 1860-luvun alusta lähtien oli historiallissaiheinen dramatiikka meillä nousussa lähinnä skandinaavisten esikuvien vaikutuksesta. Niinpä kannattaa muistaa, että *Salamiin kuninkaiden* ilmestymisvaiheessa oli ehditty tutustua jo toiseen suureen ruotsinkieliseen draamaan, nimittäin J. J. Wecksellin *Daniel Hjortiin*. Molempien yhteydessä on yhtenä virikkeen antajana mainittu Shakespeare ja ennen kaikkea *Hamlet*, jonka nimihenkilölle on Runebergin näytelmässä henkistä sukua lähinnä hänen Leontes-sankarinsa.¹ Rinnastamista on silti myös terävästi kritikoitu.²

Kreikkalainen tragedia, ennen muuta Sofokles *Aias*-näytelmiseen, on kuitenkin tarjonnut runoilijalle Shakespearea olennaisemmat rakennemallit: tähän on Runeberg-tutkimus alkuvaiheista lähtien kiinnittänyt

¹ Johan Mortensen, Till Runebergsförebilder. — Samlaren 1904, s. 110—115. Ks. myös Martin Lamm, Runebergs Hamlet-tolkning. — Festskrift tillägnad Gunnar Castrén den 27 december 1938. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCLXXI. Helsingfors 1938, s. 163—168.

² Werner Söderhjelm, Johan Ludvig Runeberg. Andra Bandet. Helsingfors 1906, s. 456—459.

huomiota. Mutta toisin kuin varhaiset analysoijat, jotka hartaasti pyrkivät etsimään yhtäläisyyksiä, ovat monet myöhemmät tutkijat korostaneet näytelmän modernisuutta. Runoilija ei suinkaan paennut antiikkiin, vaan suuntasi menneisyyteen selvästi tavoitteisen etsintätretkensä löytääkseen soveltamiskelpoisia malleja ja sellaisia rakenteita, joiden merkitystä ei aikojen vaihtuminen pysty murtamaan. Yrjö Hirn korostaa vuonna 1942 sekä ruotsiksi että suomeksi ilmestyneessä Runeberg-tutkimuksessaan:

Härmed tror jag det blivit ådagalagt vad jag velat bevisa: att *Kungarne på Salamis* är någonting annat och mer än ett akademiskt försök att återuppliva en förgången kulturperiods diktformer; att detta sorgespel bär på en innebörd, som är aktuell under alla tider; och att det besitter de två egenskaper, dem man över allting annat uppskattar i den stora konsten: *livsallvaret* och *livsvärmen*.³

Lauri Viljanen on puolestaan muutamia vuosia myöhemmin julkaisemassaan elämäkertateoksessa liittänyt näytelmän modernisuuden Leiokritoksen hallitsijahahmoon:

Jos siis pidetään silmällä vallananastaja Leiokritoon henkilöä, niin *Salamiin kuninkaas* on tyyten uudenaikainen näytelmä. Tarkemmin sanoen: se on tyyppinen 19:nneen vuosisadan näytelmä.⁴

Kolmannen tutkijan, 1950-luvulla analyysinsä julkaisseeseen Karin Kerkkosen mielestä tekstin modernisuus keskittyy kuningas Leiokritoksen ja hänen poikansa Leonteen kontrastiasetelmaan, häikäilemättömän hyötymoraalin, todellisen macchiavellisin, ja avaran ihmisläheisen humanismin vastakkainasetteluun.⁵ Nimenomaan tästä voitaisiin vielä jatkaa. Runeberg ei aseta vertailusuhteeseen vain yhtä isää ja yhtä poikaa, vaan pareja on kaksi lisää: kuollut hallitsija Aias ja hänen valtansa laillinen perijä Eurysakes sekä kalastaja Eubulos ja hänen poikansa Hyllos. Keskeistä näytelmässä on sukupolviproblematiikka, isien suhde poikiinsa, poikien suhde isiin. Perimysidea ei koske vain kuninkuutta, vaan vähintään yhtä suuressa määrin humaania arvoja, joiden puolustaminen saattaa nostaa pojan isäänsä vastaan tai pojat liittoutumaan keskenään. Keskeisiä ovat teemat, joiden käsittely on ollut yhtä ajankohtaista antiikin tragediankirjoittajista nykykirjailijoihin saakka. Runebergistä on syytä etsiä kulttikuvaksi vakiintumatonta runoilijaa,

³ Yrjö Hirn, *Runeberg-gestalten. Strödda studier. Helsingfors 1942, s. 327.*

⁴ Lauri Viljanen, *Runeberg ja hänen runoutensa 1837—1877. Porvoo 1948, s. 386.*

⁵ Karin Kerkkonen, *Kungarne på Salamis. — Finsk Tidskrift 1956, s. 192—193.*

jonka haasteisiin kannattaa yhä vastata.⁶ Vaikka *Salamiin kuninkaiden* antikisoivat poljennot saattavatkin tämän päivän lukijasta tuntua sekä vanhanaikaisilta että vieroittavilta, ne edustavat nimenomaan kirjoittamisajankohdalle tyypillistä muotokulttuuria. Ne eivät tematiikan ydintä eivätkä rakenteiden selkeyttä pirsto.

Useat Runebergin tutkijat ovat rinnastaneet *Salamiin kuninkaat Kuningas Fjalariin*. Lauri Viljanen on arvellut, että runoilija kirjoitti draamansa ainakin osittain vastaukseksi niihin haasteisiin, joita Snellman oli tunnetussa Fjalar-kritiikissään tuonut esiin ja joihin luova teko oli tehokkaampi vastaus kuin pelkkä kommentointi.⁷ ”Luovan teon” ja taiteilijan vastineen julkistaminen siirtyi kuitenkin 1840-luvulta 1860-luvulle saakka, ja sen luonteen muuntumiseen vaikuttivat varmaankin myös elämäkerralliset seikat, yksinpä runoilijan ikääntyminenkin. 1840-luvun puolimaissa hän oli suhteellisen pienten lasten isä — hänen viides poikansa Jakob Robert syntyi vuonna 1846 —, 1860-luvun alussa hänen lapsensa olivat jo aikuistuneita tai aikuistumassa. Samana vuonna, jolloin *Salamiin kuninkaat* valmistui, sai Tanskassa ja Italiassa kuvanveistoa opiskellut Walter-poika kotimaassaan palkinnon isänsä rintakuvasta, ja omalla alallaan hänestä ennustettiin isänsä vertaista mestaria.⁸ Runeberg oli joutunut omakohtaisesti miettimään isyyden henkistä ja myös taloudellista vastuuta sekä niitä moninaisia ongelmia, jotka liittyvät isien ja poikien välisiin suhteisiin. Samalla hän oli havainnut, miten lähellä hänen vaimonsa Fredrika oli poikiaan, etenkin taiteellisesti lahjakasta Walteria. Olisi ihme, ellei omakohtaisilla kokemuksilla olisi osuutta *Salamiin kuninkaiden* sukupolviproblematiikan hahmottumisessa.

Runeberg kirjoitti jäsentääkseen omaa maailmankuvaansa, eikä hän suinkaan ollut subjektiivinen vain keskeislyriikassaan, vaan myös runoepiikassaan ja dramatiikassaan. *Kuningas Fjalariin* on *Salamiin kuninkaita* useasti verrattu. Toisen kiintoisan vertailukohteen tarjoaa vuonna 1841 ilmestynyt *Nadeschda*, romanttinen almqvistilaisvaikutteinen runoelma kahden veljeksien, Voldmarin ja Dmitrin, rakkaudesta samaan kauniiseen orjattareen. *Salamiin kuninkaissa* veljeystematiikka on

⁶ Kai Laitinen, Runoilijan vuodenajat. — Runon vuodenajat. Johan Ludvig Runebergin Erillisrunoja I—II. Helsinki 1977, s. 8.

⁷ Lauri Viljanen, mts. 388—389.

⁸ Ks. esim. Fredrika Runeberg, Brev till sonen Walter 1861—1879. Köpenhamn, Rom, Paris. Inledning och kommentarer av Karin Allardt Ekelund. Borgå 1971, s. 55. ”Rbg har stora anlag, han synes komma att för skulpturen blifva hvad hans far är för litteraturen.” Kirje, jossa äiti siteeraa pojastaan kuulemaansa kiitosta, on päivätty syyskuussa 1863 ja kirjoitettu siten samana vuonna, jolloin Walter oli saanut palkinnon runoilijaisänsä rintakuvasta.

irrotettu eroottisista kuvioista ja liitetty yleisinhimilliseen arvomaailmaan, eivätkä Leontes ja Eurysakes ole edes veriveljeksiä. Mutta perusrakenteena ”kaksoiskotkien” idea on molemmissa teoksissa sama, ja *Nadeschdassa* se esiintyy jopa kertautuneenakin, koska runoelman nimihenkilö on lopussa myös kahden pojan äiti. Sekä *Nadeschdan* että *Salamiin kuninkaiden* naishahmoissa korostuu heidän äitiytensä, Tekmessassa vielä totaalidemmin ja ehdottomammin kuin *Nadeschdassa*, koska hän on puolisonsa Aiaan kuoltua yksin poikaansa tukemassa ja puolustamassa. Myös teostensa naisissa Runeberg lienee kuvastellut omaa problematiikkaansa, *Nadeschdassa* toiveuntaan nuoresta tytöstä, jota hänen lähipiirissään edusti 1840-luvun alussa Maria Prytz,⁹ ja *Tekmessassa* kunnioitustaan omaa vaimoaan ja ”sydän-äitiään” Fredrikaa kohtaan.¹⁰

Salamiin kuninkaita on luonnehdittu ”suureksi oikeusdraamaksi”,¹¹ koska siinä on kysymys laillisuuden ja nimenomaan laillisen vallanperimyksen toteutumisesta. Aatteelliselta kannalta tulkinta on oikeaan osuva, mutta näytelmän koko problematiikkaa se ei pysty havainnollistamaan. Runeberg ei ollut kiinnostunut vain aatteista, vaan eritoten siitä, miten ne konkretisoituivat yksilöissä. Tämä oli hallitseva piirre jo hänen ”vänrikeissään”. *Salamiin kuninkaissa* ratkaisut, jotka saavat sekä eettistä että poliittista merkitystä, ovat nimenomaan yksilöjen valintoja, jotka he tekevät joko voitokseen tai tappiokseen. Ja yksilökuvauksen varassa on viime kädessä näytelmän modernisuus ohi antiikkisten ja muiden esikuvien.

Salamiin kuninkaita analysoivassa Runeberg-tutkimuksessa ovat sommitelmalliset pohdinnat jääneet vähiin, ja kuitenkin niistä käsin avautuu näkökulmia myös teoksen sanomaan ja sisältöön. Runoilijan vastakohtaisuuksia ja rinnastuksia suosiva peruskaavio on lähes määrittäminen. Isät ja pojat muodostavat kolme kontrastiparia: Leio-kritos—Leontes, Aias—Eurysakes, Eubulos—Hyllos. Isät eli Leio-kritos, Aias ja Eubulos voidaan asettaa keskinäiseen vertailusuhteeseen, samoin pojat Leontes, Eurysakes ja Hyllos. Edelleen Rhaistes, Leio-kritoksen suosikki, on alamaisuudessa hallitsijaansa samassa suhteessa

⁹ Lauri Viljanen, mts. 113.

¹⁰ Ruth Hedvall, Runeberg och hans diktning. Andra upplagan. Åbo 1941, s. 175—. Lauri Viljanen, mts. 397—398. Ks. myös Karin Allardt Ekelund, Inledning. — Fredrika Runeberg, Brev till sonen Walter 1861—1879, s. IX. Allardt Ekelund kirjoittaa: ”Den sista kvinnogestalt Runeberg skapade, furstedottern Tekmessa i Kungarne på Salamis, Ajas högsinta gemål, bär i sin djupa mänsklighet drag av skaldens hustru. — — Tekmessas djupa förhållande till sin son Eurysakes ger en återglans av Fredrika Runebergs förhållande till sina söner, visar makten i ett sonligt hjärtas kärlek och en moders bön.”

¹¹ Ks. esim. R. A. Wrede, Laki ja oikeus Runebergin runoudessa. — Valvoja 1912, s. 709.

kuin Eubulos on aikanaan ollut kuningas Aiaaseen; Aiaan kuoltua ja Leiokritoksen anastettua vallan Rhaistes on jopa ottanut haltuunsa Eubuloksen entiset maat. Ainoa, jolle teoksen rakenteessa ei löydy suoranaista paralleelihahmoa, on Tekmessa, Eurysakeen äiti. Leonteen äidistä ei näytelmässä puhuta mitään. Mutta varsin mielenkiintoista on, myös kokonaistulkinnan kannalta, asettaa rinnakkain Leiokritos ja Tekmessa. Sillä loppujen lopuksi käy niin, että Leonteen valtaa voimakkein turvaava Leiokritos menettää poikansa, jopa oman miekkansa kautta, kun sen sijaan Eurysakes, sokeuttaan avuttoman äidin poika, saa haltuunsa kruunun, joka on häneltä vankeusvuosina varkain anastettu.

Yksi Runebergin perusteesejä on kahden nuoren prinssin, Leonteen ja Eurysakeen, yhdenvertainen uljuus, jota viidennessä näytöksessä korostaa muun muassa Tekmessan saattajan repliikki kotkavertauksineen:

Då säger jag att ingen fanns, som kunnat se
Hos någöndera af de båda drottarne
I glans, i kraft, i ädelt skick en olikhet;
Men som två örnar, kretsande kring fjällets topp,
Så lika voro båda. Pansarskruden blott
och deras hjelmar, olik t prydda, skilde dem.¹²

Eurysakes on kuitenkin parivaljakon passiivinen osapuoli, mies joka lähinnä vain odottaa oikeuden toteutumista ja liittymistään kuninkaallisen perinnelinjan luonnolliseksi jatkajaksi. Aktiivinen toimija on Leontes, jonka osana ovat ratkaisut, samoin ankara sisäinen kamppailu. Leontes pettää Leiokritoksen toiveet, mutta eettisistä syistä hän ei näe muuta valinnan mahdollisuutta. Se perintö ja kruunu, jota isä hänelle tarjoaa, on veren ja väkivallan tahraama, eikä hän katso voivansa ottaa sitä koskaan vastaan. Kun hän vaihtaa aseensa ja varustuksensa Eurysakeen kanssa, hän on selkeän tietoinen siitä, että karun ennustuksen mukaan hänen isänsä on surmaava hänet.¹³ Mutta Leontes ei asettaudu uh-

¹² Johan Ludvig Runeberg, *Kungarne på Salamis. Tragedi i fem Akter*. Helsingfors 1863, s. 146.

¹³ Vertailun kannalta on kiintoisaa panna merkille, miten samantyyppiset ongelmanasettelut kiehtoivat jokseenkin samanaikaisesti sekä Walter Runebergin että hänen isänsä mieltä. Syyskuussa 1863 päiväämässään kirjeessä (ks. viite 10) Fredrika Runeberg tiedusteli pojaltaan Walterilta: "Har du slagit ur hägen det motiv du funderade smätt på här redan hemma. Någon, (hvem minnes jag ej) skyddade sin kamrat med skölden?" Pari kuukautta myöhemmin hän kyseli: ". . . Hvad funderar du med Chiron? Hur och hvar skall du exponera den?" (Fredrika Runeberg, *Brev till sonen Walter 1861—1879*, s. 69.) Chiron tai Kheiron oli kreikkalaisen taruston kuuluisin kentauri, johon taistelussa osui Herakleen myrkytetty nuoli; tämän jälkeen hänelle annettu kuolemattomuus siirtyi Prometheukselle. Myöhemmän tarun mukaan K. asetettiin Jousimiehen tähtikuvioksi taivaalle. Ks. Otavan *Iso Tietosanakirja IV*, Keuruu 1962, s. 874. Asetelma Kheiron—Prometheus on rakenteellisesti sama kuin asetelma Leontes—Eurysakes.

riksi varsinaisesti Eurysakeen tähden, vaan yksinkertaisesti siitä syystä, että jommankumman heistä on väistyttävä. Kahdelle kruununperijälle ei yhdessä valtakunnassa ole sijaa. Eurysakeella on luonnollinen oikeus perintöönsä, samoin traditiolinja, mihin pureutua, mutta hallitsijanakin Leontes olisi vain tyrannin ja vallananastajan poika. Ja Leontes tuntee, ettei hän voisi konsanaan isänsä tavoin turvata raudanlujan järjestyksen ja lannistavan väkivallan mahtiin, ei niihin koviin keinoihin, joilla Rhaistes Leiokritoksen käskystä pitää kansaa kurissa. Leontes ei nouse isäänsä vastaan ase-in, mutta siitä huolimatta isä hukkuu väkivaltaan poikansa tähden. Leonteessa Leiokritos surmaa myös oman sukunsa, ja tehdessään itsemurhan syöksymällä miekkaansa hän tietää, että pojan idealismi, jota hän oli halveksinut kirjaviisautena ja haaveksimisena, oli sittenkin osoittautunut hänen kovaotteista valtopoliitikkaansa vahvemaksi. Se, minkä hän oli luullut tekevänsä poikansa parhaaksi, oli-kin koitunut molempien turmioksi. Mikä tässä olennaisessa kohdassa ja kohtauksessa on Runebergin syvin eetos? Mikä siinä on ajankohtaisinta? Ehkäpä tämä: isyys on valtaa, mutta ei välttämättä viisautta. Isä, joka ei kallista korvaansa poikansa idealismille, kaivaa omaa hautaansa, koska pojan varassa ovat kuitenkin tulevaisuuden mahdollisuudet.

Varsinaisen kansan edustajina esiintyvät Runebergin näytelmässä köyhä kalastaja Eubulos ja hänen poikansa Hyllos. Asettaessaan ensimmäisessä näytöksessä vastakkain Eubuloksen ja Rhaisteen runoilija rakentaa vastakohta-asetelmaksi riistetyn ja riistäjän, menettäjän ja oportunistin välisen suhteen. Kiista leimahtaa simpukasta, jonka kalastaja on saanut saaliikseen, mutta jonka Leiokritoksen suosikki häneltä väkivalloin vie. Lopullisesti kiistan ratkaisee kuitenkin paikalle saapunut Leontes Eubuloksen hyväksi eli ainoalla mahdollisella tavalla, jonka hän käsittää oikeudenmukaiseksi. Asettuessaan näin isänsä suosikkia vastaan Leontes toimii ensimmäisen kerran julkisesti ja koko kansan nähden Leiokritoksen valtopoliittisia periaatteita vastaan. Näytelmän alusta loppuun saakka Runeberg pohtii sekä Eubuloksen että Hylloksen suhdetta Leonteeseen. Eubulos, joka suojelee Tekmessaa ja on aikanaan ollut hänen puolionsa Aiaan uskollisista uskollisin alamainen, osoittaa suurta kunnioitusta Leontesta ja hänen mielensä jaloutta kohtaan. Hän lausuu jopa ääneen toiveensa siitä, että Leontes olisi ”oksa toisen heimopuun”¹⁴, mutta pysyy loppuun saakka uskollisena Aiaan suvulle ja lailliselle vallanperijälle. Sen sijaan hänen poikansa Hyllos asennoituu toisin. Myös tässä isä ja poika -parissa Runeberg on havain-

¹⁴ Johan Ludvig Runeberg, *Kungarne på Salamis* s. 18.

nollistanut keskinäiset näkemuserot: isälle on olennaista perinteeseen sitoutuminen jo yksin perinteen vuoksi, sen sijaan poika on valmis tekemään ratkaisuja oman päänsä ja vakaumuksensa mukaan. Hyllos ei ole tunteenomaisesti kiinnittynyt ”vanhoihin hyviin aikoihin”, koska hänellä ei ole Aiaan päivistä edes muistikuvaa. Hän on puolestaan valmis varauksetta kannattamaan Leontesta, jossa hän näkee mieleisensä kansanjohtajan, eikä hän puhu vain omasta puolestaan, vaan nuorten nimissä. Kolmannessa näytöksessä, tosin ennen kuolleeksi luullun Eurysakkeen ilmestymistä, Hyllos on valmis lietsomaan Leontesta kapinaan Leiokritosta vastaan ja kehottaa häntä kaappaamaan vallan. Kun Leontes kavahtaa hänen ehdotustaan, Hyllos korostaa, ettei olennaista ole se, kuka on kenenkin poika, vaan yhteinen aate ja kansan etu:

Vi räkna oss som söner till vårt fosterland
 Vi unga, så du borde göra, äfven du.
 Ej fins för oss en större pligt, än den oss ges
 Af Salamis; och ropar nu dess stämman högt:
 Slå ned tyrannen, krossa min förtryckare;
 Då tvekar bland oss ingen om hvad göras bör.
 Men du skall föra oss till målet.¹⁵

Hyllos on aatteelleen vihkiytynyt, me-hengen elähdyttämä vallankumousmies ajatonta lajia. Mutta Leonteelle on väkivallan ajatus kaikissa muodoissaan mahdoton, eikä hän saata ryhtyä isänsä kukistajaksi, vaikka hän tietääkin, että torjuessaan Hylloksen ehdotuksen hän on kaksin verroin yksin omien ratkaisujensa ja oman itsensä kanssa. Leonteen välittämänä voi tässä kohtauksessa kuulla Runebergin äänen: ei väkivalloin, vaan rauhallisen kehityksen tietä. Tämä näkemys oli olennainen osa runoilijan poliittista maailmankatsomusta ja sävytti kauttaaltaan myös hänen pidättyväistä asennettaan kielipoliittisiin kiistoihin huolimatta siitä sympatiasta, mitä hän suomalaisuusliikettä kohtaan tunsi.¹⁶

Näytelmän loppuvaiheet ovat Tekmessan, joka aikanaan oli itkenyt silmänsä sokeiksi kadonneen poikansa tähden. Hän on se, joka Leonteen kuoleman jälkeen kysyy Leiokritokselta: ”Känner fadren ändtligt nu sin son?”¹⁷ Hän on niin ikään se, joka viimeisessä kohtauksessa

¹⁵ Johan Ludvig Runeberg, *Kungarne på Salamis* s. 74.

¹⁶ Väitöskirjassani olen käsitellyt perinpohjaisesti Helsingin romantiikan runoilijoiden, ennen muuta J. L. Runebergin, kieli- ja kulttuuripohdiskeluja. Ks. Pirkko Alhoniemi, *Isänmaan korkeat veisut. Turun ja Helsingin romantiikan runouden patriootit* ja kansalliset motiivipiirit. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 294. *Forsa* 1969, s. 269—.

¹⁷ Johan Ludvig Runeberg, *Kungarne på Salamis* s. 168.

kääntää Eurysakeen kostonajatukset lempeydeksi ja armahdukseksi. Kun Eurysakes tuomitsee sekä Leiokritoksen että Rhaisteen ruumiit vietäviksi vuorelle, jotta ahneet korppikotkat nokkisivat ne, Tekmessa anoo häntä peruuttamaan määräyksensä ja saa puolelleen kansan tuen: "För sonens skull, o konung, skona nu hans far!"¹⁸ Leiokritos saa leposijansa Leonteen rinnalla. Näytelmä päättyy Eurysakeen pitkään repiiliikkiin, missä hän ylistää sekä äidin rukousta että pojan rakkautta kaikkea maallista valtaa ja kunniaa vahvemmaksi voimaksi. Sillä sokeudesta huolimatta Tekmessa, äiti, oli tuntenut oman poikansa, kun sen sijaan Leiokritos, isä, ei näkevine silmineenkään ollut pystynyt havaitsemaan, millaisen pojan isä hän oli ollut. Ja niin Leiokritos sortui ja sorti sukunsa omaa sisäistä sokeuttaan.

Missä mielessä *Salamiin kuninkaat* ehkä on Runebergin henkinen testamentti? Mikä on hänen draamansa keskeinen ja yhä ajankohtainen sanoma? Perimmältään lienee kyse arvoista, jotka koskevat ennen kaikkea tulevaisuutta, tulevaisuuden rakentamista. Runeberg hylkää selvästi Hylloksen vaihtoehdon ja kavahtaa vallankumouksellisuutta, traditiolinjan väkivaltaista katkaisemista. Olennaiset ratkaisensa hän tekee kruununperijöiden, Leonteen ja Eurysakeen välillä. Puhtaasti yksilöllisten ominaisuuksiensa, henkisen itsenäisyytensä ja henkilökohtaisen jaloutensa puolesta Leontes on Eurysakesta mittavampi ja sankarillisempi. Mutta tulevaisuutta eivät ratkaise vain pojat, vaan myös heidän isänsä. Vaikka Leontes pojan tavoin rakastaa Leiokritosta, hän ei voi hyväksyä tämän valtapoliittisia periaatteita eikä saada kuvitella hallitsevansa kansaa tyrannin perillisenä. Mikäli Eurysakes olisi todellakin vankeusvuosinaan kuollut, tilanne olisi ollut toinen: Leontes olisi voinut aloittaa kokonaan uuden ja uudenslaiselle idealismille rakentuvan aikakauden. Mutta Eurysakes elää, ja niin jatkuvuuden kuin oikeudenkin nimessä valta kuuluu hänelle. Siksi Leontes vaihtaa varustukset ja vie kuolemaan myös oman isänsä perusteettoman kunnianhimon. Varsin houkutteleva on ajanomainen analogiamalli: Eurysakes edustaa voittoisaa suomalaisuusliikettä, Leontes jalosti väistyvää ruotsalaisuutta.¹⁹ Yhtä houkuttelevaa on liittää näytelmän sanoma ru-

¹⁸ Johan Ludvig Runeberg, *Kungarne på Salamis* s. 174.

¹⁹ Runebergin näytelmän yhteydessä on jälleen aiheellista viitata myös J. J. Wecksellin Daniel Hjortiin, joka käsittelee omalla tavallaan ruotsia puhuvan sivistyneistön ja suomenkielisen kansan suhdetta. "Daniel Hjortissa Wecksell tutkii omaa särkyneisyyttään ja häilymistään kahden maailman ja kulttuurin rajoilla. Hänellä itsellään — ruotsinkielisen sivistyneistön edustajalla — ei ollut luontevaa yhteyttä suomalaisuusliikkeeseen, mutta ei myöskään uskoa oman kulttuuritraditionsa jatkuvaan elinvoimaisuuteen." Ks. Pirkko Alhoniemi, *Idylli särkyy. Kansallisromanttisten ideaalien mureneminen jälkiromantiikan ja realismin kauden kirjallisuudessamme*. Forssa 1972, s. 62.

noilijan subjektiiviseen kokemusmaailmaan. Miten paljon omia kompleksisia isänsyytöksiään ja itsekritiikkiään Runeberg lienee sijoittanut asetelmaan, missä Leontes kuolee tavallaan Leiokritoksen tähden? Mikä oli hänen käsityksensä isyyden ja äitiyden merkityksestä? Voittoisaksi hän jättää joka tapauksessa paljon itkeneen ja kärsineen, kaikkinaisista kostonajatuksista vapaan ja ihmisiä avarasti ymmärtävän Tekmessan hahmon. Tekmessaan hän tässä viimeisessä teoksessaan keskittää koko humanisminsa. Kukaan ei tiedä, olisiko Runebergillä ollut vielä muuta olennaista ilmaistavaa, ei liioin sitä, tulkitsiko hän oman uupumisensa ja luopumisensa kirjoittamalla Tekmessan puolison Aiaan kuolleeksi. Fredrika Runeberg näki tuskin ainakaan itse välittömästi omia piirteitään miehensä runonäytelmän uljaassa naishahmossa. Teoksen valmistumisesta hän mainitsi vain lyhyesti pojalleen Walterille kirjeessään syyskuussa 1863, muutamia kuukausia ennen runoilijan sairastumista: ”. . . Visst skref jag väl att Rbg slutat sin grekiska tragedie, Kungarne på Salamis. Mycket vacker synes den mig.”²⁰

Vaikka Runebergin viimeinen näytelmä onkin inspiroinut lukuisia patrioottisia ja aatteellisia tulkitsijoita, yksilönkuvauksessa on sekä sen modernisuus että ajaton voima.²¹

²⁰ Fredrika Runeberg, *Brev till sonen Walter 1861—1879* s. 58.

²¹ Yksi konkreettinen todiste näytelmän ajankohtaisesta puhuttelevuudesta on sen esittäminen ruotsinkielisessä radioteatterissa vuonna 1974. Tekstin oli radiota varten muokannut Johannes Salminen, joka kommentiosuudessaan kirjoittaa seuraavasti: ”Men kanske har våra patriotiska entusiaster trots allt varit lite för snabba att lägga beslag på Kungarna. Här finns en komplexitet gömd i texten som det är dags att ta på allvar och som faktiskt i mina ögon är vad som räddar stycket över till 70-talet.” Ks. Johan Ludvig Runeberg, *Kungarne på Salamis. Radiobearbetning och kommentarer: Johannes Salminen. 1974 (moniste)*, s. 1.

PIRKKO ALHONIEMI: *Die Könige von Salamis: Runebergs Testament?*

Das auf einem griechischen Stoff basierende Versdrama *Kungarne på Salamis* (Die Könige von Salamis) blieb J. L. Runebergs letzte grosse Dichtung und erschien im Handel nur einige Tage vor seiner tragischen Lähmung im Jahre 1863. Schon deshalb kommt diesem Werk der Charakter eines geistigen Testaments zu. Faktisch hatte Runeberg sein Drama schon in den 40er Jahren konzipiert und damals drei seiner fünf Akte geschrieben. Viele Runeberg-Forscher haben dieses Werk dem König Fjalar zur Seite gestellt. Höchstwahrscheinlich begann der Dichter wenigstens zum Teil sein Drama als Antwort auf die Herausforderungen zu schreiben, mit denen er in J. V. Snellmans Fjalar-Kritik konfrontiert worden war. In den 60er Jahren hatte das Drama allerdings den Charakter einer unmittelbaren Entgegnung verloren.

Die Könige von Salamis sind als grosses Rechtsdrama bezeichnet worden. Das zentrale Thema ist hier ja die Verwirklichung gesetzlicher Thronfolge. Runebergs Interesse galt zwar nicht nur dem ideellen Bereich. Es ging ihm auch vor allem darum, die Konkretisierung der Ideen im Individuum zu veranschaulichen. Im wesentlichen wird in seinem Drama das Generationsproblem erörtert: das Verhältnis der Väter zu den Söhnen und der Söhne zu den Vätern. Der Plot enthält insgesamt drei Vater-und-Sohn-Paare: den Usurpator Leiokritos und seinen Sohn Leontes, den König Aias und seinen Sohn, den gesetzlichen Thronerben Eurysakes sowie den Fischer Eubulos und seinen Sohn Hyllos. In den 60er Jahren war diese Problematik für den Dichter selbst äusserst aktuell und es ist anzunehmen, dass in seinem ethischen Ernst ein beträchtliches Mass an Selbstkritik enthalten ist: Vaterschaft ist Macht aber nicht unbedingt Weisheit. Ein Vater, der für den Idealismus seines Sohns kein Ohr hat, gräbt sich sein eigenes Grab, denn der Sohn verfügt auf jeden Fall über die Möglichkeiten, die die Zukunft bietet. In den Königen von Salamis stürzt Leiokritos mit seinem Ehrgeiz sich selbst und sein ganzes Geschlecht ins Verderben. Über alle Väter erhebt Runeberg in diesem seinem letzten grossen Werk eine in ihrem Glauben und in ihrer Zuversicht starke Muttergestalt, die blinde Tekmessa. Das aktuellste und wichtigste Moment bildet in diesem Drama das unerschütterliche Vertrauen auf die Macht der Liebe wie die Möglichkeit einer friedlichen, gewaltlosen Entwicklung.